

УДК 351.823.1

Л. М. Васільєва,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Дніпропетровський державний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЦІНОУТВОРЕННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ КРАЇН З РОЗВИНУТОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Розглянуто особливості державної політики ціноутворення в аграрному секторі країн з розвинутою ринковою економікою. Узагальнено досвід існуючих напрямів державного регулювання ціноутворення в економічно розвинутих країнах та запропоновано заходи щодо державної політики ціноутворення в аграрному секторі економіки.

The features of pricing policy in the agricultural sector of countries with developed market economies. An experience of existing state regulation of pricing trends in economically developed countries and proposed measures for government pricing policies in the agricultural sector.

Ключові слова: аграрний сектор, державна політика, паритет цін, ринок, сільськогосподарська продукція, ціна, ціноутворення.

ВСТУП

Центральне місце в системі державного регулювання аграрного сектора в країнах з розвинутою ринковою економікою займає підтримка відповідного рівня цін, що забезпечує стабільність доходів виробників. У цих країнах держава встановлює ліміти цін, здійснює дотації і компенсації, однак ціни залишаються важливим ринковим інструментом. Відбувається це тому, що вони попередньо відрегульовані попитом і пропозицією. В умовах ринку держава повинна здійснювати політику не ціноутворення, а регулювання агропродовольчого ринку, формуючи економічні передумови розвитку сільськогосподарського виробництва в потрібних обсягах і пропорціях. Ціна виступає засобом, а не об'єктом державного регулювання. Держава компенсує сільськогосподарським товаровиробникам відхилення від ринкової ціни у розмірах, що забезпечують їм відповідний рівень доходності [8].

Враховуючи, що аграрний сектор є одним з основних галузей народногосподарського комплексу, впровадження його раціональної підтримки є одним із основних завдань держави. В системі державного регулювання аграрного сектора в країнах з розвинутою ринковою економікою одним з головних місць є підтримка відповідного рівня цін, що забезпечує стабільність доходів аграрних товаровиробників. Основні положення сучасних теорій державного регулювання та необхід-

ності їх здійснення в аграрному секторі викладені в працях відомих вітчизняних та закордонних вчених, таких як Ю. Болотов, О. Бородіна, В. Власов, Б. Дадашев, А. Діброва, М. Корецький, Л. Мельник, О. Могильний, С. Рижук та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Досвід країн з ринковою економікою свідчить, що у більшості з цих країн регулювання цін на сільськогосподарську продукцію стало важливим елементом державної аграрної політики. Уряди цих країн враховували специфіку вільного ціноутворення з економічним їх регулюванням з боку держави. В жодній цивілізованій країні в чистому вигляді нерегульованого ринку немає. В багатьох економічно сильних країнах державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників до загальної вартості сільськогосподарської продукції складає [5]: Японії — 66, Канаді — 45, країнах ЄС — 49, США — 30 відсотків. В країнах Європейського Співтовариства під державне регулювання підпадає майже до 90% цін на сільськогосподарську продукцію [9].

У роботі ставиться завдання проаналізувати і узагальнити досвід розвинутих країн відносно державної політики ціноутворення та запропонувати заходи щодо державної політики ціноутворення в аграрному секторі економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сільське господарство розвинутих країн регулюється сільськогосподарськими законами (США), прийнятими програмами розвитку на відповідний період (Канада, Швеція, Австралія), що передбачають охорону довкілля, формування продовольчого резерву, підтримку доходів фермерів, розвиток малого бізнесу в сільській місцевості і розробку програм розвитку сільської місцевості. У деяких країнах система підтримки сільського господарства включає десять і більш програм (Австралія), що передбачають пряме і непряме субсидування, стабілізацію цін, державну закупівлю продукції у фермерів за фіксованими цінами, виділення позикових засобів та інше. У Канаді й США у своїх програмах особлива увага надається питанням управління в сільському господарстві і реалізації прийнятих законів і програм [4].

Політика ціноутворення на сільськогосподарську продукцію повинна базуватися на принципах вільного формування цін з економічним їх регулюванням з боку держави. У ринковій економіці цінове регулювання є визначальним у створенні системи економічних відносин. Від його характеру і дієвості певною мірою залежить органічне поєднання інтересів товаровиробників і держави, ефективність агропромислового комплексу, матеріальний добробут населення. Перш за все, державне регулювання цін в аграрній сфері пояснюється специфікою галузі, а саме:

- сільськогосподарське виробництво більшою мірою залежить від природно-кліматичних умов, ніж інші галузі АПК;

- продовольчий ринок характеризується нееластичним попитом за ціною;

- аграрна сфера, з огляду на свою специфіку, функціонує у порівняно конкурентноспроможному середовищі, а галузі, що її обслуговують та переробляють і реалізують агропродукцію — у монополізованому;

- для ринків агропродукції типова є ситуація, коли величина пропозиції перевищує величину попиту. В результаті цього встановлюються такі ціни, які є нижчими від цін рівноваги, тому не відшкодовуються витрати виробництва і не дають змогу отримати доход.

Головне завдання державного регулювання цін в аграрному секторі полягає в встановленні і збереженні такого рівня цін, який забезпечував би прибуткову діяльність суб'єктів господарювання, паритет цін різних галузей народного господарства, реальність заробітної плати й інші параметри в державі. Говорячи про ціноутворення, необхідно відмітити те, що в сучасних концепціях ціноутворення на агропродукцію в розвинутих країнах передбачається в цілому активне державне втручання у формування цін, їх регулювання. На нашу думку, необхідно розглянути зарубіжний досвід державної політики ціноутворення. Перш за все, наведемо фактори, які враховують при розробці політики аграрних цін і фермерських доходів у країнах ринкової економіки:

- 1) паритет цін на засоби виробництва для сільського господарства і на сільськогосподарську продукцію;

- 2) витрати виробництва по групах спеціалізованих (або близьких до них) господарств чи за видами виробництва;

- 3) прибутковість ферм і галузей виробництва і всього сільського господарства;

- 4) доход фермерів на вкладений капітал та фінансові можливості ведення розширеного виробництва.

Для спостереження за динамікою вищезазначених факторів у країнах з ринковою економікою створено інформаційно-статистичні системи, які публікують результати аналізу витрат на виробництво, ціни і їх співвідношення, рівень прибутковості та ін. Це, в свою чергу, дає змогу враховувати рівень впливу будь-якої зміни цін на рівень і структуру витрат та рівень прибутковості. Зазначимо, що методи регулювання цін і контролю за цінами в кожній країні мають специфічні особливості, які, перш за все, враховують природно-економічні умови та географічне положення.

Так, наприклад, у США система регулювання цін на продукцію фермерських господарств уведена в практику в 1933 році. У сільському господарстві США офіційно фіксувалося два види так званих цін підтримки: заставні та цільові ціни [9].

Головне місце у системі регулювання цін займають заставні ціни та заставні операції товарно-кредитної корпорації (далі ТКК), яка й досі функціонує як державна корпорація у складі Міністерства сільського господарства США. Заставні ціни — це мінімальні гарантовані ціни, що захищають фермера у випадку, коли ринкові ціни нижче їхнього рівня і забезпечують мінімальний доход від реалізації продукції. Заставні операції ТКК передбачають надання фермерам кредиту під заставу запасів їхньої продукції за спеціально встановленою заставною ціною. При цьому заставлена продукція може бути прийнята для зберігання на склад ТКК чи залишитися на зберігання у фермера. Сума кредиту залежить від обсягу зданої продукції та заставних цін. У подальшому (на протязі 9 місяців), якщо ринкова ціна перевищує заставну, фермер продає свою продукцію при цьому повертає кредит отриманий від ТКК і накопичені відсотки по ньому. При зниженні ринкових цін, фермер відмовляється від сплати позики, внаслідок чого застава переходить у власність ТКК. Фермер через позику одержує мінімальну гарантовану ціну за свою продукцію. Таким чином, програми "безповоротних" позик дають фермерам змогу здійснювати необхідні платежі, не реалізуючи продукцію за несприятливої ринкової кон'юнктури.

Зазначимо, що ТКК не замінює звичайні ринкові канали реалізації, але водночас виступає для фермерів останнім, зате надійним платоспроможним покупцем. Також необхідно відмітити, що ТКК здійснює закупівлю, зберігання і реалізацію сільськогосподарської продукції з метою регулювання обсягів пропозиції та підтримки на цій основі відповідних ринкових цін в інтересах товаровиробника. Одночасно ТКК закуповує надлишки продукції, які швидко не псуються за мінімальними цінами. Тоді мінімальна ціна стає ціною інтервенції, за якою учасники ринку змушені закупляти пропоновані продовольчі товари. Впроваджуючи мінімальні ціни, держава зобов'язана підготувати заходи для недопущення перевиробництва. Наприклад, для зменшення пропозиції здійснюється виплата премій за скорочення посівних площ. Стимулюється підвищення попиту через рекламу, а також за рахунок створення та утримання

державних запасів (товарних інтервенцій).

Цільові ціни (іноді називають гарантованими) поширюються на найбільш важливі види продукції. Цільові ціни зорієнтовані на одержання фермерами нормативних доходів від сільськогосподарської продукції і страхують їх від впливу (за допомогою цін) монополістів. До 1996 року фермери, що брали участь у фермерських програмах підтримки, одержували зрівнювальні платежі, які розраховувалися як різниця між цільовою ціною і найвищою ціною на вітчизняному ринку за певний період часу чи ставкою позики (без права регресу). У цілому, рівень цільових цін розрахований таким чином, щоб вони гарантували рівень доходу для самофінансування, розширеного відтворення на фермах з середнім і низьким рівнями витрат. Зрозуміло, що фермер реалізовує вироблену продукцію за ринковими цінами, які можуть бути вище чи нижче, або дорівнювати цільовим цінам. Але, якщо ринкова ціна нижче цільової ціни, то фермер США одержував різницю між цінами. При такій ситуації саме цільова ціна є остаточною ціною реалізації. Тому цільові ціни іноді називають гарантованими цінами.

Сільськогосподарський Закон 1996 року поставив задачу суттєвого скорочення державного регулювання і посилення ролі вільного ринку. Рівень підтримки фермерських доходів уже не залежить від існуючих фермерських цін, діють гнучкі виробничі контракти між урядом держави і сільськогосподарськими виробниками; діють програми кредитування виробників під заставу сільськогосподарської продукції. За цим Законом були відмінені цільові ціни, компенсаційні виплати, а також обмеження на виробництво сільськогосподарської продукції. Але все ж таки ті надбання, що залишилися, свідчать про великомасштабну діяльність держави, спрямовану на регулювання цін, надійну фінансову підтримку виробників [7].

На наш погляд, створена в США достатньо ефективна система стимулювання сільськогосподарського виробництва, яка базується на розумному сполученні державного регулювання і використання вільних ринкових відносин, може бути дуже корисною для України.

Проте, на думку провідних експертів США, які ґрунтуються на багаторічному аналізі аграрної політики США, вважають, що уряд зобов'язаний відігравати визначальну роль, з метою недопущення перевиробництва сільськогосподарської продукції та забезпечувати баланс інтересів між виробниками і споживачами. Державна політика зобов'язана і в подальшому виконувати роль головного регулятора в сільському господарстві на основі інвестицій у науку, службу впровадження, технології виробництва, кредитування, маркетинг [11].

У рамках ЄС також зберігається система державного контролю за тенденціями розвитку цін на продовольчу продукцію. Перш за все, мається на увазі механізм цін інтервенції. Щорічно Радою Міністрів ЄС встановлюються для виробників орієнтовні ціни на найважливіші сільськогосподарські продукти (ціна, що рекомендується державою). Вони визначаються таким чином, щоб трохи перевищувати поточні ринкові ціни. Таким чином, гарантуються не тільки доходи товаровиробникам, але і створюються стимули до розширення ви-

робництва. Також держава захищає внутрішній ринок від дешевого імпорту та надмірних коливань цін за допомогою додаткового ввізного мита. Витрати в зв'язку з проведенням аграрної політики несе держава, а саме — державний бюджет.

Встановлюється також ціна втручання (інтервенції). Коли ринкова ціна знижується до певного рівня, відповідні органи ЄС забезпечують закупки продовольства з ціллю підтримки цін, тобто фермерам ЄС гарантується відповідний рівень закупівельних цін незалежно від ринкової ситуації. Інтервенційна ціна — це мінімальна гарантована ціна продажу, що призначається виробникам інтервенціями органів ЄС і визначається для переважної більшості сільськогосподарської продукції. За цінами інтервенції країни ЄС зобов'язані закуповувати у фермерів сільськогосподарську продукцію.

Для захисту від імпорту в ЄС вводиться порогова ціна, яку іноді називають також мінімальною імпортною ціною. Ця ціна визначається як цільова ціна мінус витрати на транспортування продукту із основного порту ввозу до основного місця його споживання. Призначення цієї ціни полягає у визначенні змінного імпортного мита як різниці між пороговою та світовою ціною. Після сплати імпортного мита ціна імпортного товару буде дорівнювати наперед визначеній мінімальній ціні, нижче за яку імпортований товар не може бути проданим на ринку. Імпортне мито є регулятором гарантованої внутрішньої ціни.

На сучасному етапі в країнах ЄС розроблена концепція з урахуванням інтересів всіх країн, яка враховує обмеження та раціональні технології виробництва сільськогосподарської продукції.

Також хочеться відмітити практику ціноутворення на сільськогосподарську продукцію у Фінляндії. У цій країні встановлені три види цін: цільові, дотаційні і додаткові. Щорічно Міністерство сільського і лісового господарства встановлює цільові ціни і затверджує їх за узгодженням з Центральною організацією сільськогосподарських товаровиробників. Протягом року ці ціни можна корегувати з урахуванням темпів інфляції. Базисом цільових цін є цільова модель, розроблена на основі собівартості виробництва найважливіших сільськогосподарських продуктів у господарствах південних районів Фінляндії, тобто для господарств із кращими умовами виробництва; для господарств із гіршими умовами виробництва передбачені цінні дотації.

Дотаційні ціни встановлюються за тією ж процедурою, що і гарантовані ціни, але на сільськогосподарську продукцію, що йде на експорт. При цьому, якщо фермери виробляють експортовану сільськогосподарську продукцію з витратами вище дотаційних цін, то збитки їм не відшкодовують. Більш того, якщо фермер перевищив квоти виробництва сільськогосподарської продукції на експорт, то надлишки підлягають оплаті за дотаційними цінами.

Додаткові ціни передбачені на сільськогосподарську продукцію, вироблену понад установлені державні квоти. Вони варіюють залежно від сформованої ситуації на внутрішньому ринку в окремо взятому районі країни. Додаткові ціни, як правило, нижче цільових цін.

У Польщі з метою стабілізації ринку та захисту доходів фермерів через встановлення інтервалу допустимого коливання ринкових цін на внутрішньому ринку держава проводить [3]: інтервенційні закупки кон'юктурних і сезонних надлишків сільськогосподарської продукції і продовольства та продаж цих продуктів у період дефіциту; накопичення і розпорядження державними запасами сільськогосподарської продукції та продовольства; надання кредитних гарантій (за винятком інвестиційних кредитів) господарським суб'єктам.

Останнім часом відмічається тенденція до скорочення підтримки сільськогосподарських виробників у розвинутих країнах, але заходи державного регулювання, які застосовувалися до цього часу, мали позитивний вплив на агропромисловий комплекс країн з розвинутою економікою.

Все сказане дає змогу зробити висновок, що механізми ціноутворення на продукцію сільського господарства і тенденції їх розвитку будуть успішно функціонувати на основі ринкових засад та державної підтримки.

В умовах, коли держава не має достатніх коштів, щоб вирішувати проблему цін таким чином, як в економічно розвинених країнах, потрібно шукати інші форми і методи. Перш за все, для відновлення паритету цін, необхідно відпрацювати методологію визначення реальних затрат з врахуванням вартості земельного капіталу основної маси сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення їх відшкодування в ході послідувального товарообміну. Науково обгрунтована база розрахунку витрат виробництва і буде основою для регулювання ринкових цін. При цьому враховується, що кожний суб'єкт підприємництва повинен одержати прибуток виходячи з середньої його норми. І якщо ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію установлюються на даному рівні, то державі немає необхідності регулювати ціноутворення. Але, якщо ціни опускаються нижче даного рівня, то держава не втручаючись в ринковий процес ціноутворення змушена компенсувати товаровиробнику збитки від ринкових цін, що склались. Це означає, що держава на ринку сільськогосподарської продукції повинна зробити так звану "інтервенцію" [5].

Якщо взяти до уваги те, що ціни на товари, які використовуються для сільськогосподарського виробництва високі, то, природно, повинні бути високі ціни на сільськогосподарську продукцію. Якщо такого взаємозв'язку немає, то в країні сільське господарство стає збитковим. За законами ринкової економіки збиткове виробництво самоликвідується. Але не можна сказати, що Україні не потрібна продукція сільського господарства. Звідси висновок, що треба перебудовувати, в першу чергу, економічний механізм ціноутворення, пристосувати його до вимог ринку.

У ринковій економіці кожний товаровиробник сам визначає рівень ціни під впливом багатьох чинників, а саме: попит і пропозиція; ефективність виробництва; місткість ринків; конкуренція; принципи державного регулювання та ін. Необхідно зазначити, що конкуренція змушує товаровиробника постійно знаходити резерви зниження витрат, а одержаний прибуток співвідносити в першу чергу з авансовим капіталом.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи досвід існуючих напрямків державного регулювання ціноутворення в економічно розвинутих країнах, а також розробки вітчизняних вчених, пропонуємо здійснювати наступні заходи.

1. Широке застосування системи заставних цін (цін підтримки) на основні види продукції.

2. Проводити товарні інтервенції на продовольчому ринку для створення інтервенційного (або стабілізуючого) фонду з наступним використанням для інтервенційних втручань у випадку недостатньої пропозиції та зростання цін і поновлення фонду шляхом закупок продукції у випадку перевищення пропозиції над попитом і різкого зниження цін.

3. Застосування порогових цін дає змогу створювати надійну перешкоду на шляху імпортової продукції, яка субсидується і часто надходить до України із інтервенційних фондів, що, в свою чергу, наносить збиток вітчизняним товаровиробникам.

4. Застосовувати дотаційні ціни на сільськогосподарську продукцію, що йде на експорт.

Література:

1. Болотова Ю.В. Поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей в США / Ю.В. Болотова / АПК: экономика, управление. — 2004. — №1. — С. 37—41.

2. Бородіна О. М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України / О.М. Бородіна, О.М. Могильний // Економіка АПК. — 2007. — №6. — С. 55—61.

3. Власов В. Система підтримки сільського господарства Польщі / В.Власов, М.Оніщук // Економіка України. — 2005. — №8. — С.86—90.

4. Государственная поддержка фермеров в развитых странах [Электронный ресурс]. — Режим доступа: — http://iimp.kz/default.aspx?article_id=924.

5. Дадашев Б.А. Ціноутворення і ціни на продукцію сільського господарства в сучасних умовах / Б.А. Дадашев // Економіка АПК. — 2003. — №7. — С. 124—128.

6. Дейнеко В.И. Сельское хозяйство и аграрная политика США / В.И. Дейнеко // Экономика сельского хозяйства России. — 2006. — №9. — С. 13.

7. Діброва А.Д. Механізм державного регулювання сільського господарства: зарубіжний досвід для України / А.Д. Діброва // Аграрна освіта та наука. — 2007. — Т. 8, № 3—4. — С. 118—123.

8. Кучуков Р. Государственная поддержка сельского хозяйства в странах с развитой рыночной экономикой / Р.Кучуков // Экономист. — 2002. — №11. — С. 91—94.

9. Мельник Л.Ю. Економіка, власність і підприємництво / Л.Ю. Мельник, М.Х. Корецький, В.М. Огаренко. — Дн-ськ: Січ, 2001. — 612 с.

10. Рижук С.М. Державне регулювання аграрного сектора та перехід на інноваційну модель розвитку / С.М. Рижук // Економіка АПК. — 2002. — №7. — С. 14—23.

11. Черняков Б.А. Особенности аграрного законодательства США / Б.А. Черняков // США, Канада: экономика, политика, культура. — 2004. — №6. — С. 101—114.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2011 р.